

A BUDAVÁRI PINCEBARLANGOK JELENTŐSÉGE.

Írta: Kadič Ottokár dr.

Székesfővárosunk legelkelőbb negyedében, történelmünk legkimagaslóbb színhelyén, a házak, utcák és terek alatt mélyrenyúló és emeletesen egymásfölé helyezkedő pincehelyiségek vannak. Általános az a felfogás, hogy ezek a pincék messzire elnyúló alagútak, amelyek nemcsak a Várhegy területére, hanem a székesfőváros határán túl is elvezetnek és titkos helyeken nyílnak. Ezeket az alagútakat állítólag a törökök vájták ki budavári uralmuk idején, hogy háború esetén a Várban felhalmozott kincseket, élelmet és lőszert bennük elraktározzák és legrosszabb esetben ebben a pinceútvesztőben elrejtőzve, titkos kijáratokon a Várból menekülhessenek. Innen ered a »törökpincék« elnevezés is.

Az első, aki ezekkel az érdekes pincékkel foglalkozott, Schubert Ignác székesfővárosi mérnök volt, aki azokat a múlt század nyolcvanas éveiben a székesfőváros megbízásából több évi munkával pontosan felmérte és alaprajzukat és szelvényeiket megrajzolta. Később azután, a várbeli alagút víztelenítésével kapcsolatban, 1908-ban Szontagh Tamás dr. vízrajzi szempontból kereste fel a pincék egyrészét. Ez az egész, amit műszaki és tudományos szempontból a pincék érdekében tettek; azóta sem földkutató, sem régész alaposabb kutatást bennük nem végzett s így a pincék tudományos jelentősége is mindeddig homályban maradt. Csak egyes érdeklődő avatatlanok és ujságírók keresték fel időnként ezeket az érdekes, elhagyott helyeket, hogy azután színes cikkeikkel beszámoljanak regényes és veszedelmes látogatásukról a legendás földalatti alagútakban.

Hogy ezek a rendkívül érdekes helyek a mai nagy nyilvánosság előtt annyira ismeretlenek, főképen annak a körülménynek tulajdonítom, hogy a pincék túlnyomó része magánházakból nyílik. Kevésbé érthető, hogy a tudományos körök miért hanyagolták el ezeket a kiváló természeti és történelmi emlékeket. Ennek némi magyarázatát abban találok, hogy nálunk régebben a földalatti üregek kutatását nem tartották komoly tudományos foglalkozásnak, ezért tudósaink a várbeli »sziklapincék«-kel sem törődtek. Közvetbe vájt, mesterséges alkotásoknak tartották, ezért az én figyelmemet is elkerülték. A pince és barlang fogalma ugyanis nagyon közel áll egymáshoz; mind a kettő földalatti üregeket jelent, s mégis nagy különbség van közöttük. Mivel a mi esetünkben tényleg részben faragott és falazott alkotásokról, tehát valóságos pincékről van szó, nehéz volt régebben ezeknek valódi mivoltát felismerni.

Vitéz Aggházy Kamil ezredesnek, a Hadimúzeum igazgatójának érdeme, hogy a pincék tudományos vizsgálatát évekig sürgette és 1931 végén a m. kir. Földtani Intézet igazgatóságától azok tudományos kutatását kérte. Így indult meg a pincék újabb földtani vizsgálata, s amikor első bejárásunk alkalmával néhányat megnéztem, legnagyobb meglepetésemre azt láttam, hogy ezek, a mesterséges alkotásoknak vélt helyek mind természetes sziklaüregek, vagyis barlangok.)*

A várbeli pincebarlangok két vagy három emelete egymás fölött fekszik. A felsők a megszokott magas-

Lejárat a Tárnok-utca 16. számú ház alatti barlangpincébe. Kiss Miklós felvétele.

ságban, az épület alatt, a föld színétől két-három méternyi mélységben, lágy talajban épültek. Ezek mind téglával vagy kővel boltozottak és falazottak, alsó szegélyük azonban már természetes mésztufa. A középsők szintén az épület alatt, nagyjából mésztufában épültek, többnyire ezek is boltozottak és falazottak. Az alsók átlag nyolc méter mélységben a mésztufa alján természetes úton, a víz kilúgozó és kivájó munkája következtében keletkeztek és a legtöbb a háztelkeken kívül, az úttest alatt van. Ezek a »törökpincék« tehát természetes eredetűek, vagyis mésztufában képződött barlangok. Mennyezetük mindenütt eredeti mésztufa, oldalaik gyakran szintén mésztufából, folyami lerakódásból vagy márgából vannak.

Ezeket a természetes mésztufaüregeket a történelmi időkben a tulajdonosok a felső pincékkel lépcsős lejáratokkal kötötték össze, a lágyabb mésztufaoldalakat egyenesre faragták, a málló folyami lerakódásokat és márga alkotta oldalakat kővel vagy téglával aláfalazták, a pince alját leásták és vízszintesre kiegyenlítették. Minden pincének van egy-két légaknája, amely a föld színére vezet, de jelenleg legtöbbje a felső végén befalazott. Ott, ahol erős a vízcsepegés, a pince aljába kutakat mélyesztettek. Ily módon az emberi kéz ezeket a természetes üregeket annyira amennyire átalakította és kibővítette, de természetes eredete mindegyiken felismerhető, éppen ezért különös, hogy ezeknek az üregeknek barlangvoltát eddig még senki sem tudta.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy a várbeli mésztufaüregeknek tulajdonképpen mi volt a céljuk? Vajon tényleg hadászati célból fejlesztették ki ennyire, vagy

*) Kadič O.: Beszámoló a várbeli pincebarlangok kutatásáról. (»Barlangvilág« III. köt., 1. füzet, 15—20 oldal). Budapest, 1933.

pedig egyszerű pincék voltak? Eddigi kutatásaink szerint mindenütt, ahol az irodalomban a törökpincékről szó esik, mint »pincék«-ről emlékeznek meg róluk, ebben a tekintetben valóban fontos közgazdasági szerepük volt. Az egyes pincék terjedelméből és gondos kidolgozásából következtetni lehet egykori szőlőgazdasági jelentőségükre, arra a rég letűnt időszakra, amikor a budai hegység dombjait még nagy kiterjedésű szőlőkertek övezték. Akkoriban nagy szükség volt jó pincékre, s ezeket maga a természet adta a várbeli mésztufaüregekben. Amikor azután a budavidéki szőlők elpusztultak, a törökpincék is elvesztették közgazdasági jelentőségüket, s jelenleg már csak tudományos, honvédelmi és idegenforgalmi vonatkozásuk foglalkoztathat bennünket.

Bár az irodalom ezeknek a földalatti üregeknek nem tulajdonít különös történelmi szerepet, mégsem szabadulhatunk attól a gondolattól, hogy ezeknek a természetes rejtő- és védőhelyeknek valamelyes védelmi szerepük lehetett. Kétségtelen, hogy ezeknek a nagy kiterjedésű, felülről jól védett és gondosan kidolgozott helyeknek háborús időkben, különösen a Vár ostroma alkalmával, védelmi és elraktározási fontosságuk is volt. Erre vonatkozóan a tervbevett ásatásoktól sokat várunk; az egyes pincék talajának megásatása bizonyára kellő fényt fog deríteni a pince és épület multjára, esetleg az egész Vár történetére is.

A budavári »törökpincék« a világ legritkább bar-

langjai közé tartoznak, mert az a kőzet, amelyben ez a rengeteg sok üreg képződött, nem a megszokott mészkő vagy dolomit, hanem mésztufa. Mésztufában azonban csak ritkán és kisebb terjedelmű üregek keletkeznek. A legszebb és legnagyobb mésztufabarlangot eddig is csonka országunk területén ismertük meg, ez a szépségében utólérhetetlen lillafüredi Anna-barlang. A magyar erdészet érdeme, hogy ezt a barlangot feltárta és a nagyközönség számára hozzáférhetővé tette. A Várhegyen a mésztufának nagy a kiterjedése; a hegy háta mindvégig ebből a kőzetből épült fel, így az ebben keletkezett üregek is igen számosak s a lillafüredi barlangot kiterjedésében jóval felülmulják. Ezeket az üregeket a mésztufa hasadékain és likacsain átszivárgó vizek kilügző és kimosó munkája alkotta. A víz vegyi és fizikai munkáját majdnem minden pinceüregben észlelhetjük. A várbeli »törökpincék« mint mésztufabarlangok, nagy kiterjedésük és érdekes keletkezésük miatt a világ legritkább, mondhatnám páratlan természeti tüneményei közé sorolhatók.

Ezek a pincebarlangok vízszintes kiterjedésükkel és számos függőleges légaknájukkal úgy tárják fel a Várhegy felső szakaszát, mint ahogyan azt bányavidékeken a bányák altárai és aknái teszik. A földbúvár ezeket vizsgálva, részletes betekintést kap a hegy belsejébe, amit egy házakkal beépített és kövezettel borított városrészben, külszíni vizsgálatokkal alig tudna elérni. Ezeknek a vizsgálatoknak egyik legfontosabb megállapítása az, hogy a hegyhát dunai oldalán végig a pincék oldalai kavics-, homok- és agyaglerakódásokból vannak, ami arra utal, hogy a Duna az őskorban a Várhegy mai hegyhát-magasságában folyt és az említett hordalékot ott rakta le. Ez a megállapítás nem új, de ehhez a feltevéshez a határozott bizonyítékot a várbeli pincebarlangok tanulmányozása adta.

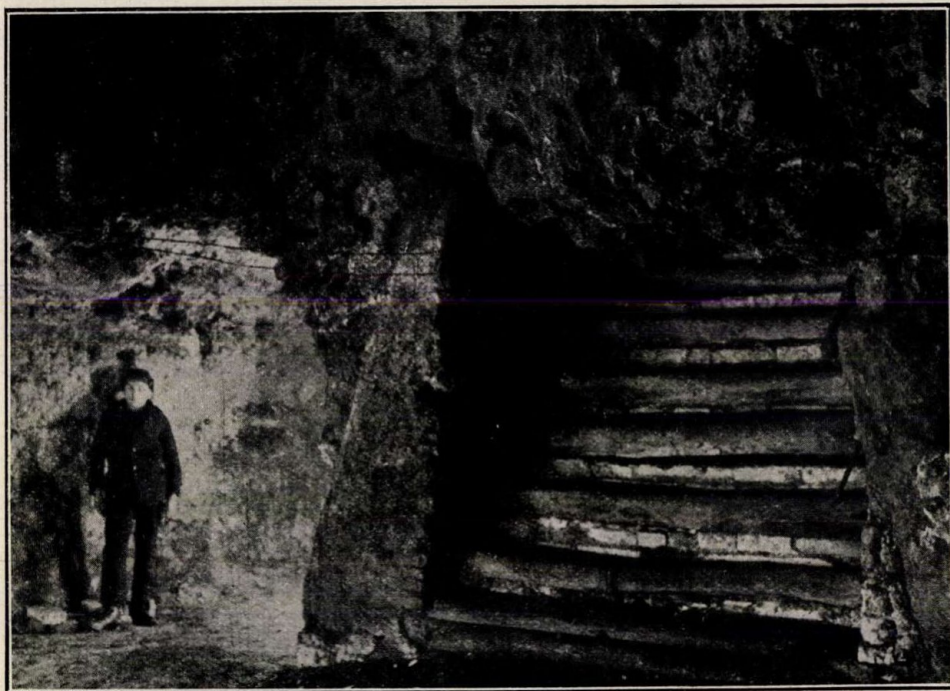
Egy másik fontos földtani jelenség a Dísz-tér és a Kaszinó-utcai pincékben található pizolitok, vagyis borsókövek. Ezek a mogyoró, dió, sőt ökölnyi nagyságú mészgömbök arról tanúskodnak, hogy a budai hőforrások az őskorban a Várhegy tetején fakadtak és a hővizekből kiváló mész a hegy hátán mint mésztufa rakódott le. A mésztufa átlagos vastagsága öt-hat méter. A Szent György-tér felé ez a réteg vékonyodik, a Bécsi kapu-tér felé ellenben vastagodik, úgyhogy a Verbőczy-utca és Fortuna-utca pincéiben a mésztufa a tíz méter vastagságot is meghaladja. Ez a vastag mésztufa-réteg mint valami kőpáncél fekszik a hegy hátán, úgyhogy Szabó József földbúvár-tanár szavaival élve, azt mondhatjuk: »Ha valaki ezt a mésztáblát megemelhetné, úgy az egész várbeli épületszövetet is máshová helyezhetné«. Mivel ez a hatalmas mésztufalerakódás alsó részében réteges, kétségtelen, hogy ez a rész álló vízben, valószínűleg mocsarakban rakódott le.

A Várhegy környezete ugyanis az őskorban egészen más volt, mint amilyen ma. A Duna ártere és a Vérmező síkja akkoriban megközelítőleg a mai Várhegy szintjében feküdt, vagyis ez a vidék a mai hegyhátal egy vonalban fekvő sík terület volt, amelyen a Duna mozgott, holt ágai pedig, akárcsak ma, sekély tavakat és mocsarakat alkottak. Hogy ez így volt, arról több pince homok- és agyagrégeiben talált apró mocsári csigák tanúskodnak. A Svábhegy felől akkor is patakok folytak a Duna-felé s azok egy része a mésztufa alá fűrődött, ahol kivájta az üregeket.

A budavári pincebarlangok honvédelmi jelentőségét a legilletékesebb katonai körök állapították meg, amikor

Az Üri-utca 27. számú ház barlangpincéje. Kiss Miklós felvétele.

Az Üri-utca 32. számú ház alatti barlangpince. Kiss Miklós felvétele.

azokat a m. kir. Honvédelmi Minisztérium műszaki és légvédelmi vezetőinek bemutattam. Az a szerencsés természeti körülmény, hogy átlag öt méter vastag kőpáncél alatt fejlődtek, ezeket az üregeket elsőrangú légvédelmi eszközzé avatja. A Vár lakói és az ott székelő hatóságok ugyanis, légi támadás esetén néhány perc alatt teljesen biztos menedéket találnak. A pincék, mai elhanyagolt állapotukban, ennek a célnak természetesen nem felelhetnek meg, csekély áldozattal, kellő kitakarítással, rendezéssel és kivilágítással azonban ezt a célt el lehetne érni. Ma, amikor a hadviselés módszereinek elsősorban a légiháború az alapja, a budavári pincebarlangoknak honvédelmi szempontból való rendbehozása immár halaszthatatlan szükség. Minden halasztás és tétovázás ebben az irányban könnyelmű mulasztást jelenthet.

Ezek a sziklaüregek tudományos és honvédelmi jelentőségük mellett, mint érdekes természeti és történelmi emlékek idegenforgalmi szempontból is fontosak. A mésztufaüreg, mint említettem, igen ritka s az ilyen nagy kiterjedésű, mint amilyen a várbeliek, páratlan természeti tünemény, aminek jelentőségét még fokozza az a kedvező körülmény, hogy egy világváros, a magyarok fővárosának kellős közepén, a festői Várhegy belsejében keletkeztek. A Vár nevezetességeit, a királyi várat, a halászbástyát és a koronázó templomot látogató idegen ember a valóban páratlan pincebarlangokat is feltétlenül meg fogja nézni, ha

kellő kényelemmel hozzáférhetők lesznek.

Ezért minden erőnkkel arra kell törekednünk, hogy a várbeli pincebarlangokat idegenforgalmi szempontból rendezzük. Az első lépés ebben az irányban már meg is történt, amennyiben az I. kerület előjárósága *Duday Alajos dr.* tanácsnok előjárói működése idején, *Mottl János* műszaki főfelügyelő az előjárósági és a szomszédos Szentháromság-utcai pincebarlangokat házilag már rendbehozatta. A rendezett és villannyal kivilágított, könnyen hozzáférhető pincecsoport szépsége és érdekessége minden várakozást felülmúl. Ezzel a rendezéssel az üregek visszakapták természetes voltukat, amennyiben a válaszfalak és egyéb beépítések eltávolítása után csak a természetes mésztufából lévő falak és a mennyezet maradt meg. Csupán a helyenként lenyúló lépcsők és az

egyesre faragott falrészek árulják el, hogy ott az emberi kéz a természet munkájába avatkozott. Éppen ezért javasolom, hogy ezeket a természetnek visszaadott üregeket úgy kezeljük és nevezzük el, ahogyan azt minden más természetes barlanggal tesszük. A többi székesfővárosi nevezetes barlang: a Pálvölgyi-, a Szemlőhegyi- és a nemrég felfedezett Ferenchegy-barlang példájára, nevezzük el a Várhegyben keletkezett pompás mésztufa-barlangot »Várhegyi-barlang«-nak, szemben a még rendezetlen többi »várbeli pincebarlang«-gal. A Várhegyi-barlang jelenleg még kicsi, de kellő anyagi támogatással nagyra tehetjük; csupán pénz kérdése, hogy a

A Tárnok-utca 1. számú ház barlangpincéje. Kiss Miklós felvétele.

Szentháromság-utcai szerény szakaszt az egész Várhegyre kiterjesszük.

Most, amikor a székesfőváros az egész országgal együtt gazdasági nehézségekkel küzd, elsőrangú kötelességünk, hogy országunknak természeti értékeit gazdaságilag kihasználjuk, ezért szükséges, hogy a várbeli pincebarlangokat feltárjuk, rendezzük, idegenforgalmunkba bekapcsoljuk s ezzel székesfővárosunk természeti látványosságait újabb vonzóerővel gyarapítsuk.

A várbeli pincebarlangok rendezésével azonban nemcsak az idegenforgalmat fokozzuk, hanem tudományos fontosságuknál fogva az ott tanuló ifjúságnak is új, kiváló szemléltető eszközt adhatunk, ahol a tanár megmutathatja, hogy ősidőkben milyen magasan folyt a Duna, hogyan rakódik le a hővizekből a mésztufa, hogyan képződnek a mésztufabarlangok, hogyan szivároga a talajvíz a mélységbe és miképpen gyűlik az össze a földalatti üregekben. Ilyen és hasonló tudományos érdekességeket lehet majd az ifjúságnak a legendás törökpincék látogatása alkalmával szemléltető módon bemutatni. S míg a rendezett budavári mésztufaüregek békeidőben kiválóan hasznosak az idegenforgalomra és a közoktatásra, esetleges háborús időben, az elkerülhetetlen légi támadás esetében, nemcsak a lakosságnak, hanem elsősorban a várbeli kormányzósági, katonai és polgári főhatóságoknak is biztos védelmet adnak.

A budai hegyvidék egykori szőlőgazdaságának virágkorát hirdető, jelenleg teljesen elhanyagolt és elfelejtett, szeméttel és építkezési törmelékkel töltött, várbeli törökpincéknek — az újszerű magyar barlangkutatás fellendülésével egyidőben újabb megbecsülésben részesülve — soha nem remélt jelentőségük lesz.

DÍSPINTYÉK TENYÉSZTÉSE FOGSÁGBAN.

Írta: Schmitt Zoltán.

»A Természet« 1934 januári számában általánosságban írtam a külföldi szobamadarakról, iparkodtam egy kis érdeklődést kelteni irántuk és megkísértem eloszlatni mindazokat a kételyeket és nehézségeket, amelyek minden kezdő madárkedvelőben felmerülhetnek. Lássunk most közelebbről néhány esetet és hatoljunk be a madártenyésztés rejtelseibe.

A díspintyek közül a fogságban legkönnyebben szaporodó fajokból ismertetek néhányat részletesebben. A díspinty elnevezés nem rendszertani fogalom, hanem a madárkedvelők szakkifejezése, ezzel a külföldi szobamadaraknak azt a csoportját jelölik meg, amelyeket legszívesebben tartanak és tenyésztenek a fogságban. Ide tartoznak a szövőmadarak rendjéből a legkisebbek: az asztrildok, ilyen a korallcsőrű-pinty, a pillangópinty, a tigrispinty és mások, azonkívül a vastagcsőrű amandinák, például a szalagpinty, a szarkapinty, a japáni-sirályka, a rizspinty és a zebrapinty. Neunzig újabban

Az Országház-utca 19. számú ház alatti barlangpince. Kiss Miklós felvétele.

ide sorolja a vidapintyeket és a tulajdonképeni szövőmadarak egy részét is, például a narancsszínű-szövőpintyet, a Napoleon-szövőpintyet, a vöröscsőrű-szövőmadarat. Ezeknek a viselkedése és életmódja azonban annyira különbözik amazokétól, hogy ezúttal nem emlékezem meg róluk és csak az asztrildokról és az amandinákról szólok.

Legkisebb közöttük az aranymellű-pinty, a legnagyobb a rizspinty. Hazájuk Afrika, Madagaszkár, India és a Szundaszigetek, Ausztrália, Újguinea, a Pápua- és a polinéziai szigetek. Mintegy 400 fajuk ismeretes. Legnagyobb részük a fákkal és bokrokkal gyéren benőtt fűves térségek lakója, egyesek a folyómenti nádasokban tanyáznak. Érés idején leginkább a köles- és rizsföldeken szeretnek tartózkodni, ahol bizony kárt is tesznek.

Az esős évszakban költenek. Fészküket magas fűbe, bokrokba, ritkán fákra rakják, egyrésztük faodvakban költ. A fészek finom fűszálakból készült, hol több, hol kevesebb művészettel összerakott, mindig zárt, gömbölyű alkotmány, oldalt kerek nyílással. Egy fészekaljban három-nyolc tojás van. A tojások színe mindig fehér. Jellemző társas természetük. Ha az állatkertben járok, időm legnagyobb részét a madárházban töltöm. Ilyenkor kedvenc szórakozásom, hogy megállok az egyes röpdék előtt és hallgatom a közönség megjegyzéseit és észrevételeit. A díspintyeknél leginkább az ötlik szembe, hogy az apróságok — sokszor nyolc-tíz is — szorosan egymás mellett ülnek. Ez bizony szokatlan látvány, hazai madaraknál nem igen fordul elő; bár néhány évvel ezelőtt *Cerva Frigyes* az állatkertben gyurgyalagokat nevelt, ezeket láttam egymás mellett ülni. A gyakori és olcsó fajok Afrikából és Ázsiából érkeznek a német és francia madárpiacra. Afrikai madár a korallcsőrű-pinty, a pillangópinty, a vörösfarkú-pinty, a narancsarcú-pinty, a Helénapinty, az amarant, az aranymellű-pinty, a szalagpinty, a szarkapinty, az ezüstcsőrű-pinty és még mások. Ázsiából származik a közkedvelt tigris-pinty, a muskátpinty, a rizspinty, az apácamadár, a japáni-sirályka. Ausztrália díspintyei közül a zebrapinty az egyetlen olcsóbb faj. Ezek a legelterjedtebb szobamadarak; kicsinységük, szép színezetük és békés, összeférő természetük sok barátot szerzett nekik. A legtöbb madárkedvelőnek első külföldi madarai közülük